

О. В. ГОЛУБ

ЗАХІДНІ ДЖЕРЕЛА ХРИСТІЯНІЗАЦІЇ КИЇВСЬКОЇ РУСИ

Початковий період поширення християнської ідеології у Східній Європі цікавий тим, що в багатьох відношеннях був поворотним у європейській історії. Впродовж нього європейська цивілізація зробила крок від “справжньої” античності до “справжнього” середньовіччя. Він означений каскадом бурхливих подій II–VII ст., що піддали тяжкому випробуванню долі багатьох східноєвропейських народів (“Велике переселення народів”). В духовній сфері цей переворот супроводжувався кардинальними змінами у релігійній свідомості народів. Саме в цю переломну епоху виходять на історичну арену і утверджуються на ній слов’яни. Східні слов’яни в цей час створили свою першу державу — Русь, що об’єднала навколо Києва понад 200 дрібних слов’янських, фінно-угорських, латисько-литовських, аланських і тюркських племен.

Для першої половини I тис. н. е. можна означити дві місцевості, в яких частина істориків і археологів кінця XIX — XX ст. вбачала джерело поширення християнства серед східнослов’янських племен. Перша з них — це Кримський півострів, точніше, його узбережжя, де мешкало змішане грецьке й автохтонне населення. Цей регіон привернув до себе увагу давно: вже на зламі двох останніх століть середньовічний Корсунь (античний Херсонес, околиці сучасного Севастополя) вважався в історіографії центром проникнення нової релігії на східноєвропейські землі, сполучною ланкою (Константинополь — Корсунь — Київ) між Візантійською імперією та Київською Руссю в часи християнізації останньої наприкінці I тис. н. е.

Агіографічні пам’ятки вказують на появу християн в Херсонесі Таврійському вже з III ст. н. е. Згідно зі свідченнями “Житій єпископів

херсонських”, у кінці III — на початку IV ст. в місті існувала невелика іудео-християнська спільнота, яка, однак, не була офіційно визнана і піддавалася всіляким переслідуванням з боку “багаточисленних еллінів”. Свідчення писемних пам’яток підтверджуються матеріалами епіграфічних та археологічних досліджень.

Для підтвердження помітної ролі Корсуня в християнізації східно-європейського населення використовувалася легенда про діяльність у цьому місті Климента — третього спадкоємця апостола Петра на єпископській кафедрі Риму. Створення першого єпископства в Корсуні датується періодом гонінь на християн за правління імператора Діоклетіана, коли “мученики херсонеські” творили чудеса, проповідували ідеї Христа й були розтерзані язичниками. Проте всі ці церковні перекази та легенди виникли значно пізніше від подій, про які вони розповідають, тому викликають сумніви в багатьох дослідників.

Культурно-релігійні зрушення, що відбувались у III—IV ст. у пізньоантичних містах Північного Причорномор’я, мали наслідки вже на континенті — в європейській частині Сарматії. Саме у III ст. в римських авторів з’являються перші повідомлення про поширення християнського віровчення серед скіфів, сарматів, фракійських племен. Про це, зокрема, згадує християнський богослов і письменник Квінт Септимій Тертуліан (160–220): “...підкорились Христу краї сарматів, даків, германців, скіфів...” [6, 163].

Другим імовірним регіоном розповсюдження раннього християнства, на думку окремих дослідників, було межиріччя Дніпра і Дунаю — місцевість, де жили носії черняхівської культури. Наприкінці IV ст. в цьому регіоні виникає поліетнічна готська держава, в якій з’являються ранні християнські спільноти. Про це свідчать Філосторгій, Афанасій Олександрійський, ряд інших римських авторів, а також факт участі у першому Вселенському соборі готських єпископів. Християнським наставником східних готів став єпископ Ульфіла, який і переклав їм Біблію. Появі гіпотези про готський фактор у розповсюдженні християнства у Східній Європі сприяли повідомлення писемних джерел про те, що після засудження на Нікейському соборі непокірні аріанські єпископи й священники були вислані до дунайських провінцій, де саме в цей час активно пересувалися варварські племена. Наслідком місіонерської діяльності засланих аріан стало те, що чимало варварів прийняли християнство в єретичному варіанті. Слов’яни були сусідами германських племен, зокрема на придунайських землях. З огляду на цей факт деякі вчені дійшли висновку, що ідеї нового вчення могли зацікавити якусь

частину наших предків. Однак таке припущення не підтверджується археологічними даними [7, 57].

Наприкінці IV ст. Східна Європа зазнала спустошливого нащестя гунів, їх стрімке просування на захід на певний час відрізало народи континенту від християнізованого греко-римського Причорномор'я, призвело до повсюдної реставрації язичницьких вірувань і культів. Ситуація на більшій частині східнослов'янського світу, і насамперед на півдні розселення цієї спільноти, починає змінюватися на користь християнства тільки в часи формування Київської держави, хоч язичництво продовжувало ще розвиватися протягом певного часу. Змінювався характер і самого язичництва, де все виразніше проступають монотеїстичні тенденції.

Значний вплив на розвиток релігійної ситуації на східнослов'янських землях у IX—X ст. мала Велика Моравія. На користь гіпотези проморавського впливу на східнослов'янський поховальний обряд дослідники залучають такий переконливий аргумент, як наявність інвентарю в могилах, що має аналогії в християнських похованнях тільки на території Великої Моравії [7, 101]. Релігійні та культурні впливи Моравії на східних слов'ян простежуються не тільки в поховальному обряді, а й у багатьох сферах духовного життя. Велика заслуга в цьому належить солунським братам Константину-Кирилу та Мефодію. З Моравії поширювалася слов'янська писемність і книжна культура, переклади головних церковних та правових текстів, практика відправлення літургії слов'янською мовою тощо.

Не викликає сумнівів той факт, що до християнізації Русі в IX ст. поряд з візантійською намагалася докласти руку й римська церква, використовуючи дипломатичні і торгівельні зв'язки Києва з містами християнських країн Західної Європи (Інгельгеймом, Регенсбургом, Веллеградом, Прагою та ін.). Відомо, наприклад, що папа Миколай I (858–867) вже в 865 р. цікавився станом поширення християнства серед русів в одному зі своїх послань до візантійського імператора Михайла III, що свідчить про обізнаність його у діяльності на Русі грецьких місіонерів. Згідно з версією продовжувача Феофана, в роки правління імператора Василя I Македонянина (867–886) ставленик папи патріарх Ігнатій відправив до Києва архієпископа. Останній демонстрував місцевій знаті “чудо” з нетлінним євангелієм (помістив його у вогонь і вийняв неушкодженим) і начебто схилив таким чином київського князя до прийняття християнства [12].

Відомі також контакти княгині Ольги з двором Оттона I, які мали не тільки політичні, а й релігійні цілі. Про посольство Elena, Regina

Rugorum, згадує ціла низка західних писемних джерел (“Продовження Хроніки Регіона” Адальберта Трірського, “Хроніка” Тітмара Мерзєнбургського). Посли Ольги просили в імператора Оттона про призначення місіонерів для Русі, у відповідь на це прохання Адальберта Трірського, монаха-бенедиктинця з монастиря св. Максиміліана, було призначено “єпископом ругів” [14, 106]. Хоча ця місія виявилася невдалою і Адальберт повернувся вже через рік, бо язичники-руси ледь не вбили німецького місіонера.

У X ст. перші кроки у напрямку офіційного запровадження християнства у Київській Русі зробив князь Ярополк Святославич, який активізував дипломатичні контакти з християнськими країнами Заходу, Константинополем і Римом. Але остаточне прийняття християнства було здійснене за князювання його брата Володимира.

Необхідно звернути увагу на той цікавий факт, що більшість візантійських джерел IX—X ст. повідомляють про хрещення Русі в 60–70-х роках IX ст. і майже не згадують про дату офіційного запровадження християнства у 988 р. при Володимирі Святославичі. Вітчизняні ж пам’ятки, навпаки, майже нічого “не знають” про прийняття нової віри Аскольдом та його оточенням, зате всіляко підносять факт навернення киян до нової віри у 988 р. Володимиром. Виключенням є хіба що “Церковний статут князя Володимира”, в якому об’єднані різночасові події IX—X ст. (часів Аскольда та Ольги), незаслужено приписані Володимирові. Там, зокрема, зазначається, що “князь Володимірь... приїняль святоє кресченіє от греческаго царя Константина и от Фотія патріарха царігородского і пріахь от него перваго митрополита Міхаїла Кієву, иже крести всю Рускую землю...” [5, 28].

За 1000 років, що проминули з року хрещення Русі святим князем Володимиром, викристалізувався класичний міф про “вибір віри” та офіційне “хрещення”. Попри це реальний процес християнізації був значно складнішим і тривалішим, супроводжувався значними культурними та релігійними змінами на території Київської Русі. Територія Київської Русі опинилася в полі особливої місійної конкуренції західної та східної церков, оскільки процес її офіційної християнізації співпав із часом загострення міжконфесійного конфлікту у християнському світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Брайчевський М. Ю.* Утвердження християнства на Русі. — К.: Наук. думка, 1988. — 259 с.
2. *Власто А. П.* Запровадження християнства у слов'ян. Вступ до середньовічної історії слов'янства. — К.: Юніверс, 2004. — С. 496.
3. *Грушевський М. С.* З історії релігійної думки на Україні. — Вінніпег, 1962. — 160 с.
4. *Дворнік Ф.* Слов'яни в європейській історії та цивілізації. К.: Дух і літера, 2000. — 494 с.
5. Запровадження християнства на Русі: Історичні нариси / За ред. Ю. Кондуфора. — К.: Наук. думка, 1988. — 225 с.
6. *Крисаченко В. С.* Християнство на теренах України I—XI століття. — К.: Наук. думка, 2000. — 486 с.
7. *Моця О., Ричка В.* Київська Русь: від язичництва до християнства. — К.: Глобус, 1996. — 224 с.
8. *Назаренко А. В.* Немецкие латиноязычные источники IX—XI веков. Тексты, переводы, комментарии. — М.: Наука, 1993. — 435 с.
9. Повість врем'яних літ: Літопис (За Іпатським списком) / За ред. В.В. Яременка. — К.: Рад. письменник, 1990. — 558 с.
10. Принятие христианства народами Центральной и Юго-Восточной Европы и крещение Руси / Под ред. Г. Г. Литаврина. — М.: Наука, 1988. — 268 с.
11. *Прицак О.* Походження Русі. — К.: Обереги, 1997. — Т. 1: Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг) — 1997. — 1080 с.
12. *Рамм Б. Я.* Папство и Русь в X—XV веках. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1959. — 283 с.
13. *Рыдзевская Е. А.* Древняя Русь и Скандинавия в IX—XIV веках (Материалы и исследования). — М.: Наука, 1978. — 239 с.
14. *Свердлов М. Б.* Известия о Руси в хронике Титмара Мерзебургского // Древнейшие государства на территории СССР: Материалы и исследования. — М.: Изд-во АН СССР, 1976. — С. 102-112.
15. *Щавелева Н. И.* Послание епископа краковского Матфея Бернарду Клервосскому об "обращении русов" // Древнейшие государства на территории СССР: Материалы и исследования. — М.: Изд-во АН СССР, 1976. — С. 103-131.